

Riudoms a l'època de la Mancomunitat de Catalunya, 1914-1925 (i II)

Eugeni Perea Simón

L'àmbit de la indústria i els serveis

La Mancomunitat de Catalunya havia fixat el creixement del país en tres pols bàsics: l'agricultura, la indústria i el comerç. Malgrat el seu caràcter marcadament agrícola, no podem menystenir els altres sectors, el secundari i els serveis.

La població laboral de Riudoms es configura en aquest quadre per sectors econòmics, l'any 1923:

Primari	Secundari	Serveis
77,43%	12,93	9,62%

La cabanya local, que disposava de pletes comunals, l'any 1912 comptabilitza sis pastors i tres esquiladors d'ofici. A la fotografia feta el gener de 2014, ramat peixant vora el pinar del Sec, a la partida de la Clota, amb la silueta del poble al fons de la imatge. Foto: Ian.

Si comparem les dades de 1923 amb les d'anys anteriors, veurem que els sectors que més han crescut són els referits a comerciants –a causa de la demanda per a l'exportació als països bel·ligerants a la guerra de 1914–, que passen de 19 a 25; els mestres, d'1 a 5, per la millora dels serveis educatius; i els paletes, de 21 a 32, a causa del creixement del sector de la construcció. El nombre de propietaris de la terra també es troba en alça, que passa de 25, el 1904, a 29 el 1923 i els pagesos, de 701 a 763. Això es pot traduir en indicatius d'evolució econòmica i cultural, major repartiment de la terra i creixement del sector de la construcció.

La bona situació econòmica de la població fa que pel maig de 1924 a cal Morell s'hi instal·li el Banc de Reus –en el que serà la seva segona expansió territorial–, promogut per un grup de pagesos benestants. Els informes i les denúncies de la Hisenda pública anoten un percentatge d'empreses que fan fallida poc significatiu respecte al conjunt.

L'àmbit de la construcció pública i privada

El primer quart del segle xx reflecteix una economia puixant i un dels seus indicadors es troba tant en l'obra pública projectada o executada per l'administració local o provincial com en la privada. Els oficis relacionats amb la construcció, de fet, han vist augmentar la seva plantilla, sobretot pel que fa a paletes, peons, rajolers i fusters, tal i com també ha succeït a Reus.

En la primera dècada del segle l'ajuntament construeix els Rentadors i urbanitza els carrers de Sant Antoni i de les Passeres. El 1917 s'inaugura el quiosc de Sant Antoni –gestionat per Jaume Vidiella– i l'any següent s'acaba l'escalinata que dona accés a l'ermita, el mercat de la plaça de l'Església i l'escorxador. Tot i que l'any 1915 es remodela la Casa de la Vila –obra de l'arquitecte Pere Caselles Tarrats–, el 26 d'octubre de 1917 s'ensorra el teulat de l'edifici i aleshores caldrà emprendre l'obra nova, que s'acaba el 1925. Continuant amb aquesta evolució d'obra pública i centrats a l'època, cal

parlar de l'ampliació del cementiri l'any 1920 i la construcció del nou camp de futbol, el 1922.

L'alcalde Constantí Cavallé Llecha havia demanat, l'any 1910, la construcció d'una caserna per a la Guàrdia civil, però l'obra no s'executaria fins als anys quaranta; l'edifici escolar a construir al carrer de les Passeres serà una altra de les obres ajornades fins als anys cinquanta.

En un altre abast, dins la planificació nacional, Riudoms apareix en el programa de construcció, ampliació i millores de la xarxa de carreteres catalanes. L'any 1915 s'inclou en el projecte 216 de la Mancomunitat «De la carretera d'Alcolea del Pinar a Tarragona a la carretera d'Hospitalet de l'Infant per Riudoms» i, l'any següent en el «De la carretera d'Alcolea del Pinar a Tarragona a la de Reus a Mont-roig, a Riudoms, camí veïnal». El 1921 són expropiats els terrenys per fer la carretera de Reus al Coll de Fatges; també s'actua en el projecte de reconversió del camí de les Borges en carretera, l'any 1926, una empresa, però, que no s'executaria fins el 1930.

Estacada a la riera de Maspujols, en defensa de les terres del mas del Toda, construïda a finals del segle XIX, amb rajoles de rebuig de la Bòbila i pedres. Foto: Ian.

Façana del mas dels Albellons, a la Clota, amb rajoles pintades, un rematat a la façana que simula onades de mar i un quèrn de ventilació en forma de flors de quatre pètals. Construït en el tombant dels segles XIX-XX. Foto: Ian.

L'amenaça de desbordament de barrancs i rieres és igualment motiu de preocupació per a l'administració pública i particulars, que s'afanyen a preveure-ho i a actuar. Per això es construeix un gual al pas de la riera de Maspujols pel camí de Reus a Riudoms –l'actual pont del Vallet–, llargament reclamat pels transeünts d'ambdues poblacions (1915); es projecta el pont damunt la riera de Maspujols (carretera d'Alcolea del Pinar a Tarragona) l'any 1915 i es parla del desviament del Rieró (1918) per l'amenaça que suposava pel llevant del poble. Diversos particulars i a vegades l'administració pública construeixen estacades a la riera de Maspujols, d'obra o bé arbustives perquè l'aigua no envaeixi les finques d'horta, especialment.

En relació a l'obra privada d'aquest

període trobem diverses i interessants realitzacions de reforma o ampliació, quan no de nova planta, com La «L'interès per la bellesa i gust noucentista també es detecta en masos i masets com els dels Gafarrons, dels Albellons o de Gispert, i en cases del nucli urbà»

Soleiada (1922-1926) –construïda per Francesc Xavier Cavallé Borràs amb la fortuna familiar feta a Cuba, obra

de l'arquitecte Joan Vives Figuerola–, de caràcter colonial, amb vitrificats de fàbriques de Sevilla i València. Altres masos construïts, reformats o ampliat en aquest temps són els de Sabater, del Toda, Anglès i del Ros. L'interès per la bellesa i gust noucentista també es detecta en masos i masets com els dels Gafarrons, dels Albellons o de Gispert, i en cases del nucli urbà, que s'ornamenten amb medallons, signes florals, escuts catalans amb les quatre barres, ceràmica vitrificada i formes d'imitació modernista o bé es posen a l'aixopluc d'advocacions religioses com la de Montserrat.

L'Església i la vida parroquial

L'octubre de 1914 s'inaugura la campana Santa Maria, amb un pes de 1.300 quilograms i un jou de ferro fos de

700 kg feta construir a la casa de Moisès Díaz de Palència; l'any 1919 s'acaba la construcció del retaule major del presbiteri, començat en el segle anterior i daurat el 1921.

En sintonia amb l'entronització d'un monument al Sagrat Cor al centre geogràfic de la península ibèrica, al Cerro de los Ángeles (1919), a Riudoms es parla d'instal·lar una imatge de Jesús al bell mig de la plaça del Castell (1924). La proposta feta per mossèn Josep M. Domingo no reïx fins l'any següent, ara bé, entronitzant la imatge a la capella del Santíssim.

També l'església ha d'emprendre obres de reforma a l'abadia a causa del seu mal estat, l'any 1925. D'aquest mateix any és l'afegit d'obra sobre la façana de l'església per a instal·lar el rellotge, encarregat a la casa de Blasco y Liza, de Roquetes (el Baix Ebre), amb un cost de 4.891,38 pessetes.

Per altra banda, els fidels riudomencs destaquen a la diòcesi per la seva nombrosa participació en peregrinacions a Montserrat, Lourdes o Roma, un fet que evidencia, a banda de l'interès pels llocs sants, la riquesa econòmica del moment. Les celebracions litúrgiques de caràcter itinerant –festa de les Espigues, aplecs, trobades diocesanes, adoració nocturna, etc.– es fomenten des de la parròquia com a servei de contacte per reforçar la fe i la pràctica entre fidels d'una mateixa contrada.

Igualment cal de considerar el caràcter del clergat, per la seva connexió, o no, amb el catalanisme religiós del moment, amb la promoció d'advocacions religioses com la de la Mare de Déu de Montserrat (1924) i l'adhesió al Foment de la Pietat, en les quals Antoni Gaudí hi devia contribuir

mitjançant una fundació perpètua a honor de la verge montserratina (23-1-1925). Els tres rectors parroquials d'aquest període són catalans i alguns, com mossèn Isidre Fàbregas Gil,

«Les celebracions litúrgiques de caràcter itinerant es fomenten des de la parròquia com a servei de contacte per reforçar la fe i la pràctica entre fidels d'una mateixa contrada»

amb sensibilitat i gust per la música, promotor del cant coral i influent en els estudis musicals de joves, com en el cas d'Enric Simeon Fontboté.

El gruix de l'associacionisme parroquial és el més important quantitativament del conjunt del poble. En aquesta època, a més de les associacions i confraries ja existents, apareixen «Les Filles de Maria» (1920) i l'Acció Catòlica (1922), i agrupacions musicals o corals com l'Schola Cantorum (1925), que han pervingut fins a l'actualitat.

L'àmbit de l'ensenyament i la cultura

Durant el període estudiat, Riudoms experimenta un canvi notori pel que fa a l'ensenyament. L'escolarització dels xiquets i xiquetes comença a estar regulada i la formació en mans de mestres titulars, d'oposició.

Alguns d'aquests professors no es limiten tan sols a les tasques d'ensenyament sinó que influeixen decisivament en la consciència cultural

Rellotge municipal instal·lat a l'església de Sant Jaume apòstol, fabricat l'any 1925 en un taller de Roquetes, al Baix Ebre. Foto: Cristina Ubeda Fabra.

del poble. És el cas de Pere Olmedo Fenollera i de Josepa Matilde Muñoz Oliva, els quals, conjuntament amb un equip de mestres, recullen les

«Alguns d'aquests professors recullen les propostes del govern català que des de l'any 1914 instava els pobles a celebrar la festa de l'Arbre, en sintonia amb els nous corrents pedagògics d'experiència i coneixement de la natura»

propostes del govern català que des de l'any 1914 instava els pobles a celebrar la festa de l'Arbre, en sintonia

amb els nous corrents pedagògics d'experiència i coneixement de la natura. També editen la revista local *Germanor*, des d'on no solament es promou l'estima per la naturalesa sinó que s'organitzen sortides al camp i es practica l'excursionisme per conèixer el paisatge i la història de l'entorn. Aquests mateixos educadors són els que mouen campanyes locals de solidaritat i ajuda econòmica per als nens acollits a l'Hospital Clínic de Barcelona, entre altres iniciatives.

El currículum dels mestres que exerceixen a la vila ja no estan lligats, exclusivament, a l'església, sinó que en la majoria dels casos es tracta de persones formades a les escoles i universitats del país. La titulació dels professors de Riudoms amb categoria primera o superior superen els de tercer i quart nivell. Els efectes de l'Escola Moderna, l'educació laica i els nous pedagogs que implanten o s'inspiren en mètodes com el Montessorio (1915) comencen a donar fruits. Francesc Ferrer i Guàrdia esdevindria un dels referents de l'escola a l'època i, per això mateix, l'any 1936 Riudoms li dedicaria el carrer de Sant Antoni.

L'escola pública de nens estava emplaçada al carrer d'Avall i la de les nenes en tres llocs distints: al Portal –la Fàbrica–, al carrer Nou –a cal Notari– fins el 1923 i, després a la plaça del Castell. Conscients de la inadequació de les aules i de la dispersió escolar, en data 4 de juliol de 1924 l'ajuntament acorda traslladar-les a la nova Casa de la Vila de la plaça de l'Om, mantenint, això sí, separats els alumnes per sexes en plantes distintes. La població escolar riudomenca l'any 1920 era de 359 alumnes –184 nenes i 175 nens.

El Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts aprova (19-11-1922) la Mutualitat o Caixa escolar de previsió «La Riudomense».

L'analfabetisme en dades

D'acord amb els censos electorals –que només inclouen els caps de casa, masculins–, els índexs d'analfabetisme del període presenten aquestes dades:

1918	1919	1920	1923
26,54%	24,62%	23,75%	20,26%

És a dir, hi ha una tendència decreixent, constatable fins l'any 1932, quan s'arriba als mínims, un 4,48% de la població riudomenca que no sap llegir ni escriure. Per tal de valorar amb perspectiva aquesta evolució, cal recordar que a l'inici de segle, l'any 1904, les persones que no sabien llegir ni escriure representaven el 46,55%

Si prenem el cens d'habitants –que inclou tot el veïnat– veurem que l'any 1900 les persones que no saben llegir ni escriure representen el 52,69% (el 49,69% de dones i el 55,69% d'homes). El 1920, aquests percentatges s'han rebaixat al 22,23% (el 28,33% de dones i el 16,14% d'homes).

La llengua

La llengua és una altra de les preocupacions de la Mancomunitat, expressada a través de l'ensenyament, l'impuls de l'Institut d'Estudis Catalans, l'endegament de l'obra del Diccionari de Pompeu Fabra... El poble parla català, òbviament, ara bé el castellà s'aferma en l'administració pública i els funcionaris solen ser forans; l'església bascula diferenciant entre la llengua dels rituals –el llatí–, la de predicació –el català i excepcionalment el castellà– i la de la burocràcia administrativa –el castellà.

Una circular del governador civil i militar de la província, Alfonso Alcayna, recordava el 29 de setembre de 1923, l'obligació que tenien els ajuntaments de retolar tots els indicadors públics locals –noms de carrer, places, camins o advertències d'interès– també en llengua castellana, l'única considerada oficial: «Al efecto, y habida consideración de que en esta provincia, muchos de los referidos nombres se hallan escritos en lengua catalana, es de absoluta necesidad que los mismos se escriban también en castellano, bastando para ello la colocación de la oportuna tablilla encima o al lado derecho (esquina del

«La Lliga del Bon Mot contra la blasfèmia i el parlar groller a Riudoms donarà a conèixer els seus postulats el desembre de 1923»

lector) de los rótulos hoy existentes». El que es podria considerar un inici de bilingüisme, amb una doble retolació, no ho és, ja que la circular deixa al lliure arbitri de l'alcalde que el rètol o indicador castellà pugui posar-se al damunt de l'existent, és a dir, amagant la inscripció en la llengua autòctona.

Per la seva banda, els sectors clericals de la parròquia enceten campanyes en relació amb l'ús de la llengua per eradicar els renecs i les paraulades tan habituals en el vocabulari del món agrari i menestral d'aleshores. La Lliga del Bon Mot contra la blasfèmia i el parlar groller a Riudoms

donarà a conèixer els seus postulats el desembre de 1923, amb conferències i fent distribuir els tradicionals cartellots «parleu bé la llengua» i «no blasfemeu».

Qui intenta incidir en la consciència de la llengua i país és la Joventut nacionalista, adherida a la Lliga regionalista, establerta a Riudoms l'agost de 1918. Llegim a *Germanor*: «I no solament havem de procurar parlar-hi nosaltres, sinó que hem de fer que hi parlin nostres fills, però sabent perquè hi parlen i què significa per tots els catalans aquesta llengua».

Respecte a la fermesa i el valor d'algunes defenses de la llengua i el catalanisme, cal recordar que el president de la Joventut Nacionalista de Riudoms, Marc Ribas Llecha (1918), acabada la guerra civil espanyola esdevindrà alcalde (1939-1940) i defensarà la preeminència de la llengua espanyola i l'eliminació de signes catalans. Altres personatges, com Joan Cavallé Borràs, havien estat observadors de la sessió de la Mancomunitat del gener de 1919, però sense cap aportació o transcendència.

Els mitjans de comunicació

El març de 1919 a Riudoms apareix *Germanor*, *setmanari literari, d'avisos y notícies*, dirigit per Josep Maria Gispert Trilles, secretari local del Centre Nacionalista Juvenil. D'aquesta publicació en sortiran tretze números (entre març i juny de 1919), amb un tiratge de 205 exemplars per edició. De caràcter bilingüe, el seu contingut comprèn la cultura, la poesia, l'educació i la història patriòtica, però exclou expressament qualsevol tema de caràcter polític. Es declara no partidista i innovador per «apartar-

La retolació dels noms dels carrers va merèixer normativa governamental, a l'època de la Mancomunitat. A la fotografia, rètol actual del carrer del Beat Bonaventura Gran. Foto: Ian.

nos per sempre mes de l'inèrcia que'ns corsecava l'ànima», s'escriu en el primer número. A la plantilla de col·laboradors hi destaquen els mestres de l'escola, oberts a la comarca i ben relacionats amb escriptors i activistes culturals, de manera que la publicació comptarà amb firmes reconegudes com les de Salvador Estrem i Fa, M. Bargalló, Francesc Gras o Marc Ribas de Gimbernat.

En el camp de la comunicació, Riudoms amplia la seva presència en els mitjans d'informació comarcal, molt especialment a *La veu de Tarragona*, *La voz del pueblo*, *Diario de Tarragona* o *La Cruz*, sovint mercès a la col·laboració dels corresponents de premsa local.

Cultura i esbarjo

En aquest primer quart del segle xx l'activitat cultural i d'esbarjo s'articula a través de diverses associacions i entitats, a banda de les tradicionals

eclesiàstiques. La creació, l'any 1914, de l'Ateneu Tradicionalista de ca l'Eloi n'és una; altres són la Societat Centro Riudomense; el cafè dels Republicans, obert l'any 1917 als Porxos de la plaça de l'Església i el quiosc de Sant Antoni. El 1918 obre portes el casal de la Joventut Nacionalista.

«En el llegat d'Antoni Gaudí hi ha la cessió de terrenys per fer un nou camp de futbol a les Sorts (1923)»

A l'època adquireixen rellevància les festes patronals i els Barris, per la competència establerta entre sectors socials i per la gran quantitat de forasters que aquestes diades atrauen, amb ressò mediàtic i el consegüent benefici econòmic. De caràcter popular

i sense la intervenció directa dels poders polítics o religiosos –i a vegades en contra seva– els Barris aporten originalitat, novetats i crítica social –muntatges, carrosses, zepelins...–, però també conflictes i rivalitats entre carlistes i liberals que sovint es dirimeixen a cop de pedra o bastonades entre colles. Els alcaldes publicaran bans per a corregir aquestes situacions.

La tradició literària oral continua viva en trobades familiars o veïnals, compatible, però, amb el foment de la literatura de canya i cordill, que l'any 1922 seguia venent contes i llegendes impresos com el conegut *Horroroso crimen de Sebastiana del castillo*, que Marc Ribes de Gimbernat popularitzà amb una presa d'imatge gràfica a Riudoms.

El joc de pilota, practicat al poble des de segles enrere, comença a exhibir-se en els nous formats de peu des d'inicis del segle xx. En el llegat

d'Antoni Gaudí hi ha la cessió de terrenys per fer un nou camp de futbol a les Sorts (1923) i el 3 de setembre de 1924 trobem registrat el primer club de futbol, el «Riudoms Deportiu».

Un altre dels jocs habituals entre la joventut d'aleshores –per bé que millor escauria dir-ne mal joc o agressivitat– és la pràctica de batalles a cop de roc, l'anomenada «pedregada en sec», lliurada dins el mateix poble i entre jovent de fins a vint-i-tres anys. Aquestes disputes, com encara es recorda avui, venien produïdes per tensions i rivalitats de barri o de grup polític, i algunes acabaven als jutjats i a l'eco de la premsa (1919).

En el camp musical és remarcable el paper de la coral «La Riudomense», dels Cors d'en Clavé, que actua dins i fora de la vila, amb una celebrada i

coneguda sortida a París el setembre de 1922 i una altra davant del rei Alfons XIII. A la parròquia trobem l'Schola Cantorum, que des de 1925 enriqueix la litúrgia festiva dins el temple i a les processons.

Tampoc en cinema Riudoms queda enrere i, des de l'any 1916, a sales d'agrupacions polítiques i socials –Centre Riudomenc, Euterpe i Royal a cal Duc, Porvenir, Legitimista i Centre Obrer– s'hi projecta cinema mut i, en alguns, fins i tot, espectacles de varietats els dissabtes, diumenges i festius. »

Bibliografia

Balcells, Albert. 2010. *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya del 1919 i el seu context històric*. Barcelona: Parlament de Catalunya.

Bertran Cuders, Josep. 2008. *Reus i el Baix Camp durant la dictadura de Primo de Rivera*. Pròleg d'Eugeni Perea Simón. Reus: Edicions del Centre de Lectura.

Butlletí Oficial de la Província de Tarragona, 1914-1924.

Gaziel. 2013. *Tot s'ha perdut. El catalanisme polític entre 1922 i 1934*. Barcelona: RBA.

AADD. 1916. *Mancomunitat de Catalunya. Projectes d'acord presentats a la quinta reunió ordinària de l'Assemblea*. Barcelona.

Molins, Joaquín M. 1985. *Eleccions y partidos políticos en la provincia de Tarragona, 1890-1936*. Tarragona: Diputació de Tarragona.

«La Mancomunitat de Catalunya. Un primer pas». *Revista de Catalunya* (número extraordinari 2014/1).

Balconada dels Porxos del Cafè dels Republicans on, des de 1917 i fins a 1939, hi va tenir seu social la secció local d'Esquerra Republicana de Catalunya. Foto: Cristina Úbeda Fabra.

Capçalera de la revista *Germanor*, editada l'any 1919 i dirigida per Josep M. Gispert Trilles. Se n'editaren tretze números, amb un tiratge de 205 exemplars.

GERMANOR

SETMANARI LITERARI, D'AVISOS Y NOTICIES

Tota la correspondència al Director.
Els treballs se publiquen baix la responsabilitat de llurs autors.
No's tornen els originals.

Any I. :: Riudoms 22 Març 1919 :: Núm. 2

PREUS DE SOSCRIPCIÓ
Riudoms 0'50 ptas. al mes
Fora 1'50 » trimestre.
Número solt: **10 céntims**
